

Знання про те, що музичні звуки можуть бути різними по висоті і що мелодія складається із звуків, які можуть бути високими і низькими, а можуть «зависати» на одній висоті чи довготі – формують музично-слухові уявлення [4].

Висновки. Отже, музика має дуже важливе значення в розвитку особистості, допомагає розвиватися малюкові ще задовго до його народження і потім (навчає розмовляти, сприймати барви навколишнього світу, розвиває уяву і пам'ять, мислення та поведінкові якості. Неможливо, щоб музичний розвиток відбувався сам по собі, не був би пов'язаний із іншими напрямками, адже усе навколо знаходиться у безперервному зв'язку, що, врешті-решт, нам складе всебічно розвинену особистість.

Література

1. Волкова Г. А. Логопедическая ритмика : учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Г. А. Волкова. – М. : Гуманит. издат. центр «ВЛАДОС», 2002. – 272 с.
2. Газіна І. О. Методика музичного виховання дітей дошкільного віку : навчально-методичний посібник для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта», вихователів дошкільних навчальних закладів та батьків / І. О. Газіна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. – 196 с.
3. Кисельова О. І. Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец.13.00.08.
4. Смирнов С. Эмоциональный мир музыки : исследование / С. Смирнов. – М. : Музыка, 1990. – 320 с.
5. Фоломеева Н. А. Педагогичні технології естетичного виховання дітей віком 5-10 років засобами музичного мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец.13.00.07. «Теорія і методика виховання» / Н. А. Фоломеева ; АПН України. Ін-т пробл. виховання. – К., 2001. – 22 с.
5. Яхнина Е. З. Методика музыкально-ритмических занятий с детьми, имеющими нарушения слуха : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. З. Яхнина ; под ред. Б. П. Пузанова. – М. : Гуманит. издат. центр «ВЛАДОС», 2003. – 272 с.

**Т. Маринчук,
старший викладач
кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського**

УКРАЇНСЬКИЙ РОМАНС У ФОРМУВАННІ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТИРІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Постановка проблеми дослідження та її актуальність. У формуванні світоглядних основ особистості, яка наділена почуттям патріотизму,

усвідомленням своєї причетності до культури народу, важливу роль відіграє її знайомство ще на початковому етапі навчання зі скарбницями національного мистецтва. Читання народних казок, вивчення українських прислів'їв та приказок, розучування народних танців, спів зразків фольклору може стати благодатним підґрунтям для закладання основ національної самосвідомості. Особливого значення набуває й знайомство школярів з професійним музичним мистецтвом українців, першим кроком в якому може стати розкриття краси й привабливості українських солоспівів, адже співоча душа українського народу в усій повноті розкрилася в його вокальній творчості. Важливе місце у цій царині займає український солоспів, адже втілюючи думки і прагнення багатьох поколінь романс став унікальним явищем в українській культурі.

Незважаючи на своє давнє походження, українські солоспіви, зокрема романси й пісні, наразі мають широку популярність. Про це свідчить проведення різноманітних «Вечорів романсу», присвячених творчості певного композитора або окремого періоду розвитку національної музичної культури; «Творчих вечорів» виконавців, в репертуарі яких представлені зразки романсу різни й естрадними співаками, що включають твори цього жанру у свій репертуар. У зв'язку з тим, що в романсі сконцентровані найкращі риси співочої душі українського народу та стильові особливості української музики, популяризація і вивчення романсу може відігравати важливу роль у збереженні духовності народу. Адже головною метою естетичного виховання на сучасному етапі є передача молодому поколінню багатства духовної культури, однією зі складових якої постає саме український романс.

Аналіз попередніх досліджень. Українська пісня-романс в її джерелах і розвитку представлена у дослідженні О.Шреєр [12]. Питанням історичного розвитку українського романсу присвячені ґрунтовні дослідження Т.Булат [2] і Н. Гуйванюк [5], в яких розкрито взаємозв'язок становлення і розвитку вітчизняного варіанту вокальної лірики у контексті еволюції української композиторської школи. Нариси та нотатки про українську вокальну мініатюру представлені і в дослідженні Ю. Малишева [6]. Український романс радянського періоду аналізує у своєму дослідженні Б.Фільц [11].

Дослідження окремих сторін українського романсу, який належить до галузі камерно-вокальної творчості, лише незначною мірою представлено у в дисертаційних роботах сучасних вітчизняних науковців. Проблем вивчення різних аспектів української вокальної мініатюри торкаються О.Басса,

Н.Старюченко, О.Гнатишин, Л.Сидоренко. Так, О.Басса [1] вивчає особливості розвитку західноукраїнської камерно-вокальної музики у першій третині ХХ століття, що є важливим для національної культури періодом розвитку. В її дисертації досліджено особливості взаємодії композиторської творчості та виконавства як вагомого чинника розвитку камерно-вокальної культури, висвітлено питання творчих контактів композиторів з поетами, співпрацю композиторів-піаністів і співаків. О.Басса проаналізувала значний пласт вокальної спадщини – оригінальні солоспіви та обробки народних пісень С. Людкевича, В. Барвінського, Н. Нижанківського, А. Рудницького, С. Туркевич, Б. Кудрика, Я. Ярославенка, В. Безкоровайного, а також твори їх галицьких попередників – О. Нижанківського, Д. Січинського, Я.Лопатинського, що були написані на початку ХХ ст. Результатом різнобічного вивчення вокальної мініатюри стало створення типології взаємозв'язків музики і поезії у західноукраїнській камерно-вокальній музиці, виявлення основних жанрових та образно-стильових тенденцій. Особливим здобутком музикознавиці стало те, що О.Басса виявила ряд невідомих та забутих творів і довела правомірність розгляду камерно-вокальних творів західноукраїнських композиторів зазначеного періоду не лише в національному, а й загальноєвропейському контексті.

Н.Старюченко [9] на прикладі камерно-вокальних циклів українських і російських композиторів ХХ століття досліджує феномен художнього діалогу. У процесі дослідження творчої лабораторії А.Кос-Анатольського О.Гнатишин [4] звертається до вокальних мініатюр цього композитора, проливаючи світло на характерні риси творчого методу композитора саме у галузі сольного вокального доробку. О. Філатова у своєму дослідженні на прикладі камерно-вокальної творчості українських композиторів останніх десятиріч ХХ століття пропонує розгляд феномену ліричного в музиці. Дослідниця вивчає такий жанр вокальної мініатюри як «вірш з музикою».

Спробу системного дослідження розвитку жанру вокальної мініатюри здійснено Л.Сидоренко [8] на прикладі камерних вокально-інструментальних жанрів у творчості композиторів України та Польщі останньої третини ХХ - початку ХХІ століть. Авторка окреслює провідні тенденції розвитку камерних вокально-інструментальних жанрів у творчій практиці представників Львівської та Катовіцької композиторських шкіл останньої третини ХХ - початку ХХІ століть.

Мета статті. Спираючись на існуючі наукові дослідження, автор статті ставить за мету розкрити основні жанрові і стильові властивості українського традиційного романсу, які допомагають учням молодшого шкільного віку усвідомити зміст вокальної лірики українського народу.

Виклад основного матеріалу. Час остаточного формування українського романсу – друга половина XIX століття. Саме у цей час з'явилися класичні зразки цього жанру, сформувалися головні його жанрові і стильові напрями. На цей період припадає також і становлення національної композиторської школи, що відбувалося у рідніщі поєднання естетичних принципів романтизму й реалізму. Таке поєднання спостерігаємо не лише у музиці, але й у літературі й образотворчому мистецтві. Безпосередня залежність від поезії відбивалася на жанрово-стильових особливостях цього різновиду солоспіву.

Усі дослідники історії жанру зазначають, що від самого початку романс розвивався у двох напрямках:

- як вокальна мініатюра, створена неанонімним аматором або професійним композитором;
- як народна пісня-романс, тобто твір фольклорного походження.

Вони також схильні до думки про те, що народна пісня-романс стала, скоріш за все, перехідним етапом від кантової культури до професійного українського романсу.

Розвиток романсу відбувався як у галузі музики народної у вигляді пісні-романсу, так і професійної у вигляді вокальної мініатюри. Проте, в обох цих галузях виявляємо спільні ознаки. Виокремимо головні з них:

- переважання образів інтимної лірики;
- психологізація образів, що супроводжується ретельною деталізацією при втіленні почуттів;
- яскраво виражена кантиленність мелодики;
- простота форми;
- досить простий, невибагливий, а іноді й дещо примітивний, інструментальний супровід.

На формування жанрового інваріанту романсу великий вплив мало соціокультурне середовище його побутування. Від самого початку романс був різновидом камерної музики, а тому й виконувався частіше у приватних будинках, на дозвіллі, на вечорах, де збиралися поціновувачі співу. Саме камерність відрізняє романс від більшості колективних, так званих гуртових

пісень, середовище виконання яких було різноманітнішим – від приміщень до широкого простору, від супроводу певного виду роботи до масових форм народного відпочинку.

Відмінність умов побутування також вплинула на характерні властивості романсу. Якщо порівнювати романс з хоровою піснею, то можна констатувати, що саме умови побутування проявилися в їх специфічних рисах. Так, хоровий спів, що супроводжує людину у різних видах її повсякденного побуту, тяжіє до простоти й уніфікованості, а камерність, навіть інтимність, побутування романсу сприяє його прагненню до витонченості. Виконання романсу потребує інструментального супроводу, тобто відповідних умов, наявності у виконавців певної професійної підготовки, для отримання якої необхідні час, вчителі, бажання і тривале тренування на закріплення технічних навичок. Виконання гуртових пісень цих умов не потребує, адже до нього може залучитися кожний бажаний, який має мінімальний рівень володіння голосом. При гуртовому виконанні аудиторія не поділяється на виконавців й слухачів, а романсовий спів їх чітко розподіляє. Використовуючи традиційний поділ жанрів на прикладні (ужиткові) і концертні, можна констатувати, що у другій половині XIX ст. романс набуває характеру концертності, а хорова пісня залишається у площині музики прикладної.

Окрім безпосередніх зв'язків з фольклорними джерелами, народний романс розвивався у тісних взаємозв'язках з професійною музичною і літературною традицією. Це спричинило появу рис індивідуальності у вокальних мініатюрах, які невластиві більшості жанрів пісенного фольклору.

Важливу роль у романсі відіграє також якість поетичного тексту. В основі народного романсу часто були поетичні тексти, створені відомими або й невідомими широкому загалу поетами. Проте, у процесі свого функціонування вони ставали багатоваріантними, адже побутували в усній народній традиції. Досить часто варіанти виконання одного й того самого народного романсу суттєвого відрізнялися в різних суспільних і регіональних середовищах та досить далеко відходили від свого літературного першоджерела. Можна навести в якості прикладів низку романсів, які вважаються народними, але мають конкретних авторів текстів. Їх імена народна пам'ять не зберегла, проте, художність змісту, метафоричність висловів є свідченням їх літературного походження. Зокрема, сюди відносяться романси «Місяць на небі», «Чорнії брови, карії очі», «Ой покрились білим снігом полонини».

Велику роль у розвитку жанру народної пісні-романсу відіграють наступні його ознаки: усне побутування, колективність виконання та анонімність твору. Ці ознаки значно спрощують процес слухацького сприймання романсу, роблять його доступним для різних соціальних і вікових груп. Проте вони не є його обов'язковими. Усність побутування відрізняє пісню-романс від вокальних мініатюр, які створені професійними композиторами. Невелика кількість зразків романсової творчості професійних композиторів також закріпилася у народному побуті. Сюди можна віднести відомі пісні, що вважаються народними, але мають конкретні імена авторів музики, зокрема «Дивлюсь я на небо» Л. Александрової, «Нащо мені чорні брови» Д. Бонковського, «Тихесенький вечір» К. Стеценка, «Тихо над річкою» П. Батюка.

На відміну від гуртової пісні, романс, як народний, так і професійний, обов'язково має інструментальний супровід. Якщо у народній пісні-романсі супровід виконує часто роль гармонічної підтримки мелодії, то у професійному романсі від отримує риси індивідуалізованості, стає важливим компонентом художньої форми і художнього змісту. Інструментальний супровід у професійному романсі здатний доповнити нюансами зміст мелодичного образу, розкрити психологічний підтекст поетичного тексту.

Більшість дослідників солідарні у думці про те, що чітко й однозначно розмежувати романс та пісню неможливо. Адже, як і народна пісня, на етапі свого становлення романси тяжіли до строфічної форми, відрізняючись від пісень лише психологізацією змісту, тяжінням до інтимної образності та специфікою виконання, що потребувало певних професійних навичок.

Відокремлення романсу від пісні відбувалося у середині XIX ст. паралельно у багатьох європейських національних композиторських школах. Першою ознакою став вихід за межі строфічної форми, що був зумовлений прагненням композиторів детально розкрити музичний образ. Це призвело до появи романсів у дво- і тричастинних формах. Другою ознакою вважаємо появу речитативно-декламаційних розділів, що іноді замінюють пісенні мелодії. Речитативно-декламаційна вокальна манера виникла внаслідок прагнення композитора відтворити засобами музичної виразності інтонаційну специфіку поетичного мовлення. Саме ця ознака на довгий час стає провідною у жанрі. Третьою ознакою стало збагачення й розширення семантичного кола романсу.

Знайомство школярів з пісню-романсом можна почати з добре відомої їм пісні «Ой, під вишнею, під черешнею», яку вважають одним з найдавніших

прикладів жанру, створеного у другій половині XVIII ст. Навіть побіжний аналіз її музично-поетичної форми засвідчує характерні жанрові риси:

- квадратність строфічної побудови;
- чіткість ритміки;
- простота й ладова визначеність гармонічної структури з яскравою опорою на тональне мислення.

Остання риса вказує на безпосередній зв'язок пісні з міським побутовим музикуванням, а не релігійною традицією, і є віддзеркаленням в українській музиці світського раціоналістичного мислення, що прийшло на зміну теоцентричним концепціям.

Відомою для молодших школярів є й пісня «Їхав козак за Дунай». Серед можливих авторів цієї пісні – український козак Семен Климовський, про якого маємо згадки у джерелах першої половини XVIII ст. В силу історичних обставин, пісня отримала популярність в європейських країнах, де виконувалася німецькою, французькою та іншими мовами. Це є свідченням яскравості й демократичності її мелодики та художнього змісту. Опрацьовував мелодію пісні і Л.Бетховен.

Висновки. Аналіз наукових джерел і безпосередньо музичних зразків дозволяє прийти до висновку про те, що становлення українського романсу як досконалого зразка вокальної мініатюри здійснювалася на ґрунті кантової традиції, переосмисленої у народній пісні-романсі. Окрім того, на формування типових рис романсу мали вплив як пісенні фольклорні жанри (думи, історичні, побутові і ліричні пісні), так і поетична література та український театр. Сформувавшись у добу становлення національної професійної культури, український романс став виразником не лише її стильових тенденцій, але й змістовних, ідейних прагнень, що з усією повнотою розкрилися вже у XX столітті. Простота форми, опора на пісенну традицію, виразність змісту – ті якості, які дозволяють ефективно використовувати зразки української романсової лірики у навчально-виховному процесі з метою формування національної самосвідомості підростаючого покоління.

Література

1. Басса О. М. Особливості розвитку західноукраїнської камерно-вокальної музики у першій третині XX століття: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 Музичне мистецтво. Л.: Львівська національна музична академія ім. М.В.Лисенка, 2010. 18 с.
2. Булат Т. П. Український романс. К.: Наукова думка, 1979. 317 с.

3. Верещагіна-Білявська О. Є., Холодкова Л. П. Українська музика ХХ ст.: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2010. 279 с.
4. Гнатишин О. Є. Джерелознавчий аспект дослідження творчої лабораторії Анатолія Кос--Анатольського (на матеріалах архіву композитора) : автореф. дис... канд.. мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 -Музичне мистецтво. К.: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2000. 17 с.
5. Гуйванюк Н. В. Мова пісні - душа співця. Чернівці: Спілка, 2003. 312 с.
6. Малишев Ю.В. Солоспіви: нариси та нотатки про українську вокальну лірику. К.: Музична Україна, 1968. 219 с.
7. Павлишин С. С. Солоспіви В.Барвінського: В.Барвінський. Романси для голосу в супроводі фортепіано / Упорядник С.Павлишин. Вступна стаття. К.: Музична Україна, 1993. 101 с.
8. Сидоренко Л. В. Тенденції розвитку камерних вокально-інструментальних жанрів у творчості композиторів України та Польщі останньої третини ХХ - початку ХХІ століть (на матеріалі Львівської та Катовицької шкіл) : автореф. дис... канд.. мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 Музичне мистецтво. Л.:Львівська національна музична академія ім. М.В. Лисенка, 2009. 19 с. ;
9. Старюченко Н. А. Феномен діалогу в камерно-вокальних творах на перекладені тексти (на прикладі камерно-вокальної творчості українських і російських композиторів ХХ століття): автореф. дис... канд.. мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 Музичне мистецтво. О.: Одеська державна музична академія ім. А. В. Нежданової, 2009. 20 с.
10. Філатова О.А. Жанровий генезис виконавського діалогу в музиці (на матеріалі камерно-вокальної творчості: дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Музичне мистецтво. Одеська державна музична академія імені А. В. Нежданової. - Одеса, 2005. 156 с.
11. Фільц, Б. М. Український радянський романс. К.: Наукова думка, 1970. 124 с.
12. Шреєр О. Я. Українська пісня-романс в її джерелах і розвитку (ХУІІ - ХУІІІ ст.) - К.: Муз. Україна, 1947. 125 с.
13. Якуб'як Я. В. Солоспіви Людкевича : Укр. музикознавство . Вип. 7. К.: Муз.Укр., 1972. С.39-57 с.
14. Ященко Л. І. Українські народні романси. К.: Мистецтво, 1961. 412 с. .

А. Москалюк,
асистент кафедри мистецьких дисциплін